

for effective interaction with society and ways of their implementation development of model education STEM system. The concepts nationwide Scientific-pedagogical project «Intelligence Ukraine», aimed at training and education of gifted and talented children in the future intellectual formation, highly cultured elite of Ukraine.

Keywords: *identification, divergency, convergence, cognitive development, critical thinking, multifunctional, education STEM system, subject - subject relations, communicative.*

ДК 159.928.22:37.017.5

Кузнєц Д.В.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОГО ЧИННИКА НА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ

У статті розглянута проблема гендерного чинника у виявленні та розвитку обдарованості дітей; показана необхідність урахування статевих відмінностей обдарованих хлопчиків і дівчаток як умову успішної соціалізації та самореалізації.

Ключові слова: *обдарованість, стереотип, гендер, соціалізація, «зникаюча» обдарованість.*

Постановка проблеми. Вивчення й урахування гендерних аспектів у поглядах на феномен обдарованості є актуальним на сучасному етапі, адже протягом багатьох століть вважалось, що обдарованість і геніальність передусім є чоловічою характеристикою. У ставленні до розвитку обдарованості в особистостей різної статі склалося багато стереотипів: жінки повинні бути господинями і матерями, а не науковцями і винахідниками, на відміну від чоловіків; хлопці більш схильні до творчої діяльності, тоді як дівчата – до репродуктивної. Це суттєво вплинуло на моделі виховання і навчання дітей, тим самим на реалізацію або нереалізацію зачатків обдарованості в дітей різних

статей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з особливостями статі людини та її психологічними відмінностями, останнім часом часто входять до кола тих, що активно обговорюються в суспільстві та розробляються в науці. Це пов'язано з тим, що роль чоловіка і жінки в різних сферах соціального життя зазнає значних змін. Гендерна проблематика досліджується в декількох аспектах у працях українських і зарубіжних персоністів: специфіка української гендерної культурології (В.П. Агеєва), психологія статі та гендерна політика (Ю.В. Рябко), реалізація гендерної політики в управлінні освітою (Н. Г. Протасова), гендерні особливості в сучасній лінгвістиці (Г.С. Тихоновська), подолання гендерних стереотипів школярами (Т.І. Говорун) тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За останні роки в світовій і вітчизняній психології та педагогіці накопичено достатній масив з вивчення гендерних відмінностей і та їх впливу на різні сторони життя особистості. Однак залишається низка складних питань теоретичного й практичного спрямування, які ще вимагають пошуку відповідей. Актуальною психолого-педагогічною проблемою, яка потребує вирішення, є вивчення гендерних особливостей обдарованих дітей. Щодо стану розробки феномену обдарованості, то найбільш дослідженими є питання її природи, сутності, структури, типів і видів, методів діагностики. У той же час особливості впливу гендеру розгортання потенціалів обдарованості в дітей різних вікових груп, на її прояви та розвиток залишаються майже не вивченими.

Формулювання мети статті. У межах статті розкриємо роль гендерного чинника в процесі соціалізації, розвитку та самореалізації обдарованої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукового фонду показує, що феномен гендеру розробляється передусім у психологічному дискурсі. У сучасній літературі зустрічаємо декілька концепцій гендера, що зумовлено як відносною «молодістю» гендерного підходу, так і складністю самого феномену. Так, за одного з підходів [9], гендер – це соціальна

особливість статі людини відмінна від біологічної статевої приналежності, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості людини, чоловіка і жінки, в усіх сферах життєдіяльності. Гендер притаманний лише людині, оскільки є її соціальною статтю.

Отже, за переконанням учених, гендерний підхід у будь-якій сфері має враховувати, що відмінності в поведінці та вихованні хлопчиків і дівчат визначаються не стільки їхніми фізіологічними, біологічними, анатомічними особливостями, скільки соціально-культурними факторами.

Аналіз праць, присвячених психологічним та особистісним характеристикам обдарованих дітей і підлітків, спостереження за їхньою поведінкою, виявили гендерні відмінності в розвитку. Проте щодо пояснення значення гендеру в розвитку здібностей і самореалізації обдарованих людей різної статі спостерігається амбівалентність. З одного боку, визнається, що гендерні відмінності існують і їх потрібно враховувати в розвитку обдарованої особистості. З другого боку зазначається, що різниця далеко не така велика, як стверджують поширені стереотипи. Разом з тим є докази існування різних норм для хлопчиків і дівчаток, які стимулюють розвиток різних здібностей.

З'ясовано, що зачатки гендерної соціалізації проявляються ще до народження дитини. Це виявляється в бажанні батьків і оточуючих знати, хто ж народиться: хлопчик чи дівчинка. На їхню думку, від цього багато чого залежить у майбутньому: як вони назвуть дитину, який одяг та іграшки будуть купувати, як будуть виховувати.

Уже в три роки переважна більшість дітей з упевненістю відносять себе до чоловічої або жіночої статі, що називається гендерною ідентифікацією. У цей час малюки починають помічати, що чоловіки і жінки по-різному виглядають, часто займаються різною діяльністю і цікавляться різними речами. Як тільки дитина усвідомлює відмінності між чоловіками і жінками, в неї зазвичай з'являється підвищена увага до рольових моделей, що характерні для тієї статі, до якої належить вона. Мотивується це тим, що малюк хоче бути найкращим хлопчиком або дівчинкою. Дослідження гендерних відмінностей обдарованих

дітей дошкільного віку, як і розгортання ознак обдарованості в цей віковий період, залишається мало розробленим. У цьому зв'язку апелюємо до праць В. Н. Дружиніна [2] та Дж. Фрімена [7], в яких автори наголошують на необхідності вивчення гендерних особливостей обдарованих дітей, починаючи з дошкільного віку. На їхню думку, в зв'язку з тим, що частота вияву обдарованості в дошкільників різної статі неоднакова, саме гендерні відмінності можуть стати особливо значущими у оцінці та розвитку здібностей дітей цієї вікової групи.

У гендерній роботі з обдарованими дошкільниками варто звернути увагу на те, що в процесі диференціальної соціалізації кожної дитини велике значення належить дитячим іграшкам. Зокрема, дівчаткам іграшки та ігри допомагають практикуватися в тих видах діяльності, які стосуються підготовки до материнства і ведення домашнього господарства, розвивають уміння спілкуватися і навички співпраці. Хлопчиків іграшки спонукають до винахідництва, перетворення навколишнього світу, допомагають розвинути навички які пізніше ляжуть в основу просторових і математичних здібностей, заохочують незалежну, змагальну і лідерську поведінку.

У процесі становлення обдарованої особистості необхідно також урахувати результати досліджень особливостей самооцінки дітей двох вікових груп (старших дошкільників та молодших школярів), проведених психологами [5]. Експериментування показали, що дівчатка дошкільного віку характеризуються більш високим рівнем самооцінки, самоприйняття, ніж хлопчики. Різко змінюються характеристики самосвідомості на наступному віковому етапі: в хлопчиків – і формальних, і неформальних лідерів у своїх групах – наявна висока самооцінка, тоді як у дівчаток-лідерів вона дещо нижча. Такі молодші школярки сприймають себе як небажаних і відкинутих групою. Більш того, вже до третього класу формальні та неформальні лідери орієнтуються в своїй поведінці саме на чоловічі форми. Дівчаток рідше націлюють на високі досягнення, вони отримують від дорослих менш розгорнуту оцінку своїх дій, ніж хлопчики. Педагоги вважають, що обдаровані

хлопчики перевершують своїх обдарованих ровесниць. Дівчаток характеризують, з одного боку, як менш розвинених, допитливих і винахідливих; з другого – більш поступливих і довірливих.

Прояви незалежності суджень, оригінальність мислення в обдарованих дівчаток дошкільного віку іноді викликають негативну реакцію педагогів. Ті ж самі характеристики в хлопчиків дозволяють педагогам відносити їх до категорії здібних дітей. Таке ставлення породжує емоційні проблеми обдарованих дівчаток, багато з яких починають заперечувати свій творчий хист, пояснюючи свої успіхи зовнішніми умовами. Вони приховують, «маскують» свою обдарованість, щоб бути прийнятими оточуючими як звичайні діти.

Такі висновки вчених цілком екстраполюються на обдарованих дітей, оскільки адекватна самооцінка і високий соціометричний статус у колективі є важливим чинником їхньої самореалізації.

У контексті вивчення статево-рольових особливостей обдарованих дітей привертає увагу позиція Дж. Фрімана [7], який підкреслює роль гендерного фактору в розвитку здібностей. На думку вченого, дівчата часто недооцінюють свої здібності, оскільки часто цей факт пов'язаний з очікуваннями батьків, які залежать від гендерних стереотипів. Дівчата, які мають однаково високий творчий потенціал з хлопчиками, відрізняються від них у соціально-емоційному плані, більш схильні до депресивних настроїв.

Для нашого дослідження також важливим є те, що Дж. Фрімен [7] робить акцент на ролі позитивних емоцій у розвитку здібностей дітей. На його думку, страх здатний паралізувати будь-які прояви дітей, зокрема, такі як цікавість і допитливість. Серед особистісних якостей індивідів, які досягли значних успіхів, учений звертає увагу на емоційну стабільність, високу продуктивність, мотивацію, захопленість, низький рівень тривожності. Однак дуже здібні діти мають проблеми, пов'язані зі стресами, які можуть сприяти розвитку депресії, невротизації тощо. У разі, якщо в процесі навчання здібних дітей їхній потенціал не помічається і не використовується повною мірою, виникають емоційні проблеми. Нерідко особливості обдарованої дитини сприймаються

соціумом як аномальні, навіть як ознаки відставання, непристосованості. До специфічних ознак обдарованості відносять наступні: труднощі в знаходженні близьких по духу друзів; проблеми участі в іграх з однолітками, які їм нецікаві; проблеми конформності, тобто старання підлаштуватися під інших, здаватися такими як усі; труднощі в навчанні, коли відсутня стимуляція інтелектуального розвитку; ранній інтерес до проблем світобудови і долі. Більш емоційно нестабільними є дівчатка, тому негативний емоційний фон є однією з причин, яка уповільнює розвиток здібностей і талантів обдарованих дітей жіночої статі.

Закцентуємо увагу ще на одній гендерній проблемі, врахування якої впливає на розвиток обдарованості, передусім у представниць жіночої статі. Немає потреби в складних дослідженнях і суворій статистиці, щоб побачити явну невідповідність між шкільними успіхами дівчаток і їхніми досягненнями в зрілому віці. Таке явище С.Олшен [11] назвала «зникаючою» обдарованістю, яку неможливо пояснити тільки біологічними причинами (наприклад, відмінностями в будові мозку або наявністю різних гормонів). Окреслена проблема не характерна для тих, хто виріс в атмосфері «безстатевої» педагогіки та декларацій про рівність статей. Констатовано, що народжується однакова кількість обдарованих дівчаток і хлопчиків, але з віком обдарованість представниць жіночої статі поступово перетворюється на міф або на виняток з правила.

У процесі вивчення феномену обдарованості Н.А.Карпенко [4] апелює до висновків Б.Кларк, що принаймні половину всіх обдарованих дітей, виявлених у початковій школі, становлять дівчатка. До моменту переходу в старші класи їх виявляється менше однієї четвертої. В «дорослому» світі жінка-керівник, лідер в освіті чи промисловості, науці чи політиці – відносно рідкісне явище.

У свою чергу феномен «зникаючої обдарованості» в дівчаток у процесі їхнього дорослішання вивчала Л.В.Попова [10]. На основі узагальнення результатів соціологічних досліджень, учена зробила висновок, що орієнтованість дівчаток у процесі соціалізації на обслуговування сім'ї певною мірою зумовлює їхній майбутній занижений соціальний статус. Відповідно в

обдарованих представниць жіночої статі зміщуються орієнтири з розвитку власних здібностей на побутові аспекти.

Ще в 1949 році М.Мід [8] писала про так званий «подвійний ланцюг очікувань», що пов'язує представників різної статі. Хлопчика навчають досягати успіху, а дівчинку – демонструвати, що вона нічого не домагається. На думку вченої, хлопчик-невдаха і дівчинка, що досягла успіху ризикують одним і тим же: вони ніколи не будуть обрані представником протилежної статі. За твердженням дослідниці, в багатьох суспільствах хлопчиків виховували на основі дуже простого прийому, просто навчаючи їх не бути жінками.

У той же час стереотипізація за статевою ознакою особливо шкідлива для обдарованих дітей, тому що більшою мірою, ніж їхні менш здібні однолітки, вони поєднують у собі властивості, які характерні як для їх власної статі, так і для протилежної. Розвиток у чоловіків і жінок якостей, притаманних протилежній статі, за висновками вчених, розширює для них діапазон загальнолюдського, зміщує рамки стереотипів.

Дослідники описують випадки, коли в обдарованих особистостей спостерігаються характеристики протилежної статі. Так, у творчо обдаровані хлопчики володіють багатьма рисами, які вважаються традиційно жіночими – чутливістю, яскраво вираженим естетичним смаком. З іншого боку, творчо обдаровані дівчатка виявляють багато якостей, що стереотипно вважаються суто чоловічими – незалежність, бажання самоствердитись, честолюбність.

Разом з тим, аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що для успішної реалізації творчості в особистості повинні поєднуватись чоловіче і жіноче начала, взаємодоповнюючи один одного. Як наголошують Л.С.Виготський, Дж.Гауен, Дж. Гілфорд, Д.Ландрам, А. Маслоу, Р. Б.Хайкін, творчі особистості відрізняються тим, що при вирішенні завдань користуються обома півкулями мозку, тобто мають холістичне мислення.

У свій час на такий аспект звертала увагу С.Бем [1], яка, обговорюючи проблеми життєздатності маскулінного і фемінного типів особистості, виявила, що найбільш пристосованим до життя є досить поширений андрогінний тип,

який має риси і тієї, й іншої статі.

У науковій розвідці Н.А. Конопльової [6] предметом дослідження стали психологічні особливості художньо обдарованих дітей. Отримані результати показали, що хлопчики виявляють дбайливість, чутливість, бунтівливість, естетичну витонченість, пасивність, емоційність, багату уяву – тобто ті якості, які в суспільстві традиційно вважаються «жіночими». У свою чергу дівчатка проявляють сміливість, упевненість, агресивність, незалежність, самоствердження, честолюбство – якості, які «приписуються» суспільством чоловікові. Н.А.Конопльова звертає увагу на тривожну тенденцію: суспільство, орієнтоване на жорсткі уявлення про те, що є «чоловіче» та «жіноче», нерідко відкидає і пригнічує обдарованість, саме через порушення правил поведінки, запропонованих біологічної статі людини, в даному випадку дитину.

У діяльності, що вимагає пошуку нестандартного рішення, жінки поступаються чоловікам, а там де потрібна найвища виконавська майстерність – лідирують жінки. Наприклад, композиторів більше серед чоловіків, а серед хороших виконавців жінок не менше; винахідників більше серед чоловіків, а раціоналізаторами бувають і ті, й інші [3]. Це пояснюється фізіологічними факторами – гормональним фоном і відмінностями в функціонуванні півкуль головного мозку.

З метою виявлення стереотипів щодо обдарованості та статі людини, уявлення про гендерні відмінності обдарованих дітей і підлітків у майбутніх практичних психологів, які будуть працювати з обдарованими особистостями в закладах освіти, нами був проведений асоціативний експеримент. Респондентами були студенти 3-5-х курсів спеціальності «Практична психологія» Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Опитуваним було запропоновано слова-стимули, які потрібно було асоціювати з певною статтю. Отримані результати (табл. 1) показали, що по всіх позиціях студенти (як чоловічої, так і жіночої статі) таланти, обдарованість і високі досягнення в науці, техніці, мистецтві передусім пов'язують з чоловіками. Зокрема, студенти-хлопці вважають, що лише

невелика кількість жінок може бути вченими (приблизно до 14%), а по інших позиціях вони майже 100% асоціюють талановитість і успішність з чоловіком. Студенти-дівчата дещо більше припускають, що видатні досягнення можуть бути й у жінок, це найбільше стосується слів-асоціацій: «скульптор» та «нобелівський лауреат».

Таблиця 1

Результати асоціативних уявлень студентів щодо обдарованості й статі

Слова-стимули	Студенти –хлопці		Студенти – дівчата	
	асоціюють з			
	чоловіками	жінками	чоловіками	жінками
Науковець	86,4%	13,6%	92,5%	7,5%
Нобелівський лауреат	87,5%	12,5%	84,2%	15,8%
Винахідник	92,7%	7,3%	90,2%	9,8%
Скульптор	87,1%	12,9%	83,5%	16,5%
Композитор	97,9%	2,1%	95,9%	4,1%

Варто зазначити, що для експерименту відбиралися професії, що можуть належати особам обох статей. Як бачимо, представники обох статей схильні керуватися гендерними стереотипами в оцінці обдарованості. При цьому зазначимо, що жінки виявлять більшу лабільність поглядів, так як частіше схильні асоціювати стимули з різними статями. Суто «чоловічими» стимулами виявились «науковець» та «винахідник», тоді як суто «жіночих» стимулів не спостерігається.

Висновки. Таким чином, проблема, пов'язана з вивченням гендерних особливостей обдарованих дітей різного віку, є актуальною в сучасній науці, що зумовлено вимогами особистісно зорієнтованого підходу в освіті, тенденціями до рівності та гуманності в навчанні та вихованні дітей. У дискурсі психології

погляди на обдаровану особистість у гендерному аспекті знаходяться на етапі становлення. Для того щоб краще розібратися в своєрідності обдарованої особистості, зрозуміти, які прояви характерні саме для неї, необхідно вивчати розвиток її здібностей також у контексті гендеру. **Перспективним** напрямом наукових досліджень є розробка ефективних психологічних діагностик виявлення гендерних відмінностей обдарованих дітей та їхній вплив на розгортання потенціалів обдарованості, з одного боку, та пошуку форм роботи з розвитку та підтримки обдарованості дітей різних статей у процесі навчання і виховання, з другого боку.

Список використаної літератури

1. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. – М. : РОССПЭН, 2004. – 331 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н.Дружинин – СПб. : Питер, 2006. – 249 с.
3. Еремеева В.Д. Мальчики и девочки – два разных мира / В.Д.Еремеева, Хрисман Т.П. – М. : Тускарора, 1998. – 97 с.
4. Карпенко Н.А. Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема / Н. А. Карпенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна» : [зб. наук. праць] ; гол. ред. В. Л. Ортинський. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 1. – С. 332–345.
5. Коноплева Н.А. Одаренность и гендер / Н.А.Коноплева // Женщина в российском обществе. – 2000. – № 1. – С.24-30.
6. Котлова Т.Б. Библиографический обзор исследований по проблемам гендерных стереотипов / Т.Б.Котлова, Т.Б. Рябова // Женщина в российском обществе. – 2001. – №3 (4). – 38 с.
7. Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире / М. Мид. – М. : РОССПЭН, 2004. – 412 с.
8. Клецина И.С. Гендерная социализация : учеб. пособие / И.С. Клецина. - СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – 92 с.
9. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. – К. : «КІС», 2004. – 536 с.

10. Попова Л.В. Гендерная социализация в детстве // Гендерный подход в дошкольной педагогике : теория и практика : [монография] / Л.В.Попова. – В 2-х ч. – Мурманск, 2001. – Ч.1. – 231 с.
11. Olshen S.R. The disappearance of giftedness in girls : An intervention strategy // Roeper Rev. – 1987. – N 9. – P. 251 – 254.

Дарья Кузнец. Влияние гендерных факторов на развитие одаренности детей.

У статті розглянута проблема гендерного чинника у виявленні та розвитку обдарованості дітей; показана необхідність урахування статевої відмінності обдарованих хлопчиків і дівчаток як умову успішної соціалізації та самореалізації.

Ключові слова: обдарованість, стереотип, гендер, соціалізація, «зникаюча» обдарованість.

Daria Kuznets . Influence of gender on the development of gifted children influence of gender factor in development gifted children.

In the article the problem of the gender factor in the identification and development of gifted children and their successful socialization and fulfillment.

Key words: gift, stereotype, gender, socialization, «disappearing» gifts.

УДК 37.091.212.3:316.61(71)

Лавриченко Н. М.

**«УРОКИ» УСПІШНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗА РОБЕРТОМ
СТЕРНБЕРГОМ**

Стаття стосується проблем теоретичного моделювання обдарованості та психолого-педагогічного вивчення й осмислення цього явища. Показано, яким чином загальні підходи до моделювання обдарованості реалізовані в авторській моделі успішного інтелекту Роберта Стернберга. Визначено педагогічне